

ДӘРІСЛІК КЕШЕН

Дисциплина: Топографиялық анатомия және операциялық хирургия

Дисциплина коды: ТАОН 3310

Оқу бағдарламасының атауы мен коды: 6В10116 «Педиатрия»

Оқу сағаттарының көлемі/кредиттері: 120 сағат/5

Курс пен семестр: 3-курс/5

Дәріс көлемі: 10

Шымкент, 2025 г

Дәріслік кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия» пәнінің жұмыс оқу бағдарламасына (силлабусына) сәйкес әзірленген және кафедра отырысында қаралған.

Протокол № 11 от «20» 06 2025г.
Зав.кафедрой

Мурзанова Д.А.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Дәріс №1

1.Тақырып: Топографиялық анатомия мен операциялық хирургияның даму тарихы, балалардағы операцияның хирургиялық ерекшеліктері, құралдар, тіндерді ажырату және біріктіру.

2.Дәрістің мақсаты

- Топографиялық анатомия мен операциялық хирургияның ғылыми пән ретінде қалыптасу тарихын зерттеу.
- Студенттерді балалардағы жас ерекшеліктеріне байланысты анатомио-физиологиялық ерекшеліктермен таныстыру, олар операциялық тактикаға қалай әсер ететінін көрсету.
- Негізгі хирургиялық құралдарды және олардың тағайындалуын қарастыру.
- Хирургияда тіндерді ажырату және біріктіру әдістерін талдау.

3. Дәрістің қысқаша мазмұны

I. Топографиялық анатомияның даму тарихы

1. Антикалық дәуір (Гиппократ, Галлен)

- Органдардың орналасуы туралы алғашқы түсініктер.
- Дененің бетінде операцияларды сипаттау.

2. Орта ғасырлар

- Тыныстарды ашуға шектеулер.
- Араб ғалымдары арқылы сақталған білім (Ибн Сина, Разес).

3. Қайта өрлеу дәуірі (XV–XVI ғғ.)

- Леонардо да Винчи: анатомиялық суреттер, бұлшықеттер мен тамырларды дәл көрсету.
- Андреас Везалий: «Адам денесінің құрылысы» – ғылыми анатомияның бастамасы.

4. XVIII–XIX ғасырлар: топографиялық анатомияның тууы

- П. Ф. Лесгафт: анатомиялық кеңістіктерді жүйелеу.
- Н. И. Пирогов: мұз кесінділері, алғашқы топографо-анатомиялық атластар; әскери-полевые операциялар.

5. XX ғасыр

- Рентгенология, УДЗ, КТ, МРТ дамуы.
- Микрохирургия, эндоскопиялық және лапароскопиялық хирургия.
- Анатомия мен клиникалық практиканың байланысының күшеюі.

II. Оперативтік хирургияның даму тарихы

1. Ежелгі әлем

- Ампутациялар, абсцесс ашу, қан тоқтату.
- Череп трепанациясы.

2. Орта ғасырлар

- Арнайы хирургілік цирюльник пайда болуы.
- От, майлар және қарапайым құралдарды қолдану.

3. XIX ғасыр – маңызды кезең

- Эфир және хлороформды анестезия (1846).
- Асептика және антисептика (Листер, Пастер).
- Тігіс материалдары мен операциялық әдістерді дамыту (Бильрот, Кохер, Бергман).

4. XX–XXI ғасыр

- Лапароскопия, роботталған хирургия.
- Анестезиология, реанимацияда прогресс.
- Тіндерге кернеу сызықтары бойынша дәл кесу әдістері.

III. Балалардағы операциялардың хирургиялық ерекшеліктері

1. Анатомио-физиологиялық ерекшеліктер

- Жіңішке және тез жараланатын тері.
- Қан тамырларының тығыз желісі → қан жоғалту және гематомалар қаупі.
- Әлсіз дамыған теріасты май қабаты.
- Инфекцияларға төмен төзімділік.
- Жіңішке тыныс жолдары, жаңа туғандардың басының үлкен көлемі.
- Жылдам зат алмасу → анестезияны дәл есептеу қажеттілігі.

2. Балалар хирургиясының практикалық ерекшеліктері

- Аз жарақат келтіретін жолдарды қолдану.
- Тіндерді максималды сақтау.
- Жаралардың тез жазылуы, бірақ ісіну ықтималдығы жоғары.
- Жіңішке құралдарды қолдану.
- Стерильдікке жоғары талаптар.

3. Анестезиологиялық ерекшеліктер

- Ерте жаста ингаляциялық анестезия артықшылыққа ие.
- Жеңіл артық дозалау – дене салмағын дәл есептеу қажет.
- Жылуды тез жоғалту – баланы жылыту міндетті.

IV. Хирургиялық құралдар

1. Кесу құралдары

- Скальпель, қайшылар, өткір ілмектер.

2. Қыстырғыштар

- Қан тоқтататын (Кохер, Пеан).
- Анатомиялық және хирургиялық пинцет.

3. Кеңейту құралдары

- Жара кеңейткіштері (Фарабеф, Гелпи).
- Ілмектер.

4. Тіндерді біріктіру құралдары

- Игіш ұстағыштар (Гегар, Матье).
- Хирургиялық ине.
- Механикалық тігіс аппараты (степлер).

5. Тіндерді бекіту және ұстау құралдары

- Анатомиялық, хирургиялық пинцеттер.
- Қыстырғыш-бекіткіштер.

V. Тіндерді ажырату және біріктіру әдістері

1. Тіндерді ажырату

- Өткір әдіс:
 - скальпель, қайшылар;
 - дәл, бақыланатын кесулерге қолданылады.
- Соқыр әдіс:
 - саусақпен, зондпен, марлевый тампондармен;
 - қан тамырлары мен нервтердің қауіпсіздігі үшін.
- Электрохирургиялық ажырату:
 - электрокоагуляция, лазер, ультрадыбыстық пышақ.

2. Тіндерді біріктіру

- Тігіс материалы: еритін, ерімейтін.
- Тігіс түрлері:
 - түйінді, үздіксіз, П-тәрізді, матрацтық, косметикалық;
 - механикалық (степлерлік).
- Тіндерді біріктіру принциптері:
 - минималды жарақат;

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология»		1 стр. из 32
Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		

- жиектердің дәл сәйкестігі;
- кернеусіз жақсы бейімделу;
- гемостаз.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Пайдаланылатын әдебиеттер:

Негізгі:

1. Каган И. И. Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аудар. М. А. Сейфулдинова, жауапты ред. Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
2. Сергиенко В. И. Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
3. Островерхов Г. Е. Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-шы бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
4. Семенов Г. М. Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

1. Мырзабеков М. Оперативтік хирургия: оқу құралы / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
2. Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
3. Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіліне ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
4. Каган И. И. Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. опт. диск (CD-ROM).
5. Сергиенко В. И. Топографическая анатомия и оперативная хирургия. В 2 т. Т.1: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

1. Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
2. Атлас рентгеноанатомии и укладок. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. опт. диск (CD-ROM).
3. Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. опт.

6. Бақылау сұрақтары:

1. Топографиялық анатомияның дамуына үлес қосқан негізгі ғалымдарды атаңыз.
2. XIX ғасырдағы қандай жетістіктер заманауи хирургияның негізі болды?
3. Балалардың қандай анатомиялық ерекшеліктері хирургияның спецификасын анықтайды?
4. Тіндерді кесу үшін қандай хирургиялық құралдардың түрлері қолданылады?
5. Өткір және соқыр тіндерді ажыратудың айырмашылығы неде?
6. Негізгі хирургиялық тігіс түрлерін және олардың тағайындалуын атаңыз.
7. Неліктен балаларда операция кезінде гипотермия қаупі жоғары болады?
8. Тіндерді біріктіргенде қандай ережелерді сақтау қажет?

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Дәріс №2

1.Тақырып: Топографиялық анатомия: иық үсті аймағы (дельтовидті, иықасты, қос иықасты, жауырын аймақтары), иық және шынтақ аймақтары, зерттелетін аймақтардағы тамырлық-нәру жүйелері. Балалардағы жас ерекшеліктері.

2. Мақсаты:

- Иық үсті аймақтарының топографиясын зерттеу: дельтовидті, иықасты, қос иықасты, жауырын аймақтары.
- Иық және шынтақ аймақтарының анатомиясын қарастыру.
- Аталған аймақтардан өтетін тамырлық-нәру пучкілерін талдау.
- Балалардағы осы аймақ құрылымының жас ерекшеліктерін меңгеру және олардың клиникалық маңызын түсіну.

3.Дәрістің қысқаша мазмұны:

1. Иық үсті аймақтарының топографиялық анатомиясы

1. Дельтовидті аймақ

Шекаралары:

- Жоғары – кілтсүйек;
- Артқы жағынан – жауырын қыртысы;
- Алдыңғы жағынан – акромион;
- Төменгі жағынан – дельтовидті-кеуде ойысының сызығы.

Қабаттары:

1. Тері
2. Теріасты май қабаты
3. Дельтовидті бұлшықет фасциясы
4. Дельтовидті бұлшықет
5. Дельтовидтің астындағы клетчатка
6. Иық сүйегінің хирургиялық мойыны

Клиникалық маңызы:

- Хирургиялық мойынның жиі сынатын аймағы;
- n. axillaris және a. circumflexa humeri posterior зақымдану қаупі.

2. Иықасты аймақ (аксиллярлы аймақ)

Шекаралары:

- Жоғары – қолтық ойығының шыңы;
- Алдыңғы жағынан – үлкен және кіші кеуде бұлшықеттері;
- Артқы жағынан – кең бұлшықет және жауырынасты бұлшықет;
- Медиалды – кеуде қабырғасы;
- Латералды – иық сүйегінің межтүйін ойысы.

Негізгі құрылымдар:

- Иық нерв сплеті (plexus brachialis);
- a. axillaris → a. brachialis;
- Ірі веналар;
- Лимфа түйіндері.

Клиникалық маңызы:

- Иық сплеті арқылы өткізгіш анестезия жасау орны;
- Лимфаденопатиялар жиі кездеседі;
- Жарақаттар ауыр қан кетуге әкелуі мүмкін.

3. Қос иықасты аймақ

Шекаралары:

- Жоғары – кілтсүйек;
- Төменгі – кеуде қуысының жоғарғы шекарасы;

- Медиалды – төс сүйегінің шеттері;
- Латералды – дельтовидті аймақ.

Мазмұны:

- a. subclavia, v. subclavia;
- Иық сплетінің негізгі бөліктері;
- Плевра күмбезі (!).

Клиникалық маңызы:

- Жарақат кезінде пневмоторакс қаупі;
- Қос иықасты венаны катетерлеуге қол жеткізу.

4. Жауырын аймағы

Құрылымы:

- Ірі бұлшықеттер: трапециевидті, артқы, үстіңгі, үлкен және кіші дөңгелек бұлшықеттер;
- Жауырынасты ойығы – алдыңғы бетінде;
- Топографиялық құрылымдар: үшбұрышты және төртбұрышты тесік, олардан өтетіндер:
 - o n. axillaris;
 - o a. circumflexa humeri posterior;
 - o a. profunda brachii.

II. Иық аймағының топографиясы

1. Алдыңғы бұлшықеттер тобы:

- Екібас бұлшықет (m. biceps brachii);
- Қауырсын-иық бұлшықет;
- Иық бұлшықет.

2. Артқы топ:

- Үшбасты бұлшықет (m. triceps brachii).

3. Тамырлық-нәру құрылымдар:

- Иық артериясы (a. brachialis) – негізгі тамыр;
- Қоса жүретін веналар;
- n. medianus, n. ulnaris, n. radialis.

Клиникалық маңызы:

- Екібас бұлшықет ойысы – brachialis пульсін пальпациялау орны;
- Иық сүйегінің орташа бөлігі сынған кезде → n. radialis зақымдануы мүмкін.

III. Шынтақ аймағы (fossa cubiti)

Шекаралары:

- Жоғары – иық сүйегінің буын шұңқырлары арасындағы сызық;
- Латералды – m. brachioradialis;
- Медиалды – m. pronator teres.

Мазмұны:

- Екібас сіңір ойығы;
- a. brachialis → a. radialis және ulnaris;
- n. medianus;
- Жергілікті веналар → венепункция орны.

Клиникалық маңызы:

- Қан қысымын өлшеу, артериялық қол жеткізу орны;
- n. medianus жиі зақымданады.

IV. Зерттелетін аймақтардағы тамырлық-нәру пучкілері

1. Иық сплеті:

- C5–Th1 тамыр түбірлерінен құралады;
- Үш басты, үш пучок, бес соңғы нерв.

2. Негізгі нервтер:

- n. axillaris – дельтовидті аймақ;

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

- n. radialis – артқы иық, екпіншілер;
- n. medianus – алдыңғы топ, қолға;
- n. ulnaris – медиалды бет, қолға кіші бұлшықеттер.

3. Негізгі артериялық осьтер:

- a. subclavia → a. axillaris → a. brachialis.

V. Балалардағы жас ерекшеліктері

1. Сүйек жүйесі:

- Иық сүйегі жұмсақ, хрящтық аймақтары көп;
- Иық басы толық қалыптаспаған → жартылай ығысу қаупі;
- Жауырын икемді пішінді.

2. Бұлшықеттер:

- Бұлшықет массасы әлсіз дамыған;
- Жінішке фасция → инфекциялар тез таралады.

3. Тамырлар мен нервтер:

- Тамыр желісі бай → қан кету тез;
- Нервтер аяқ-қол мөлшеріне қатысты ірі;
- Тамырлардың брыжеистігі айқын.

4. Тері және клетчатка:

- Тері жұқа, оңай жарақаттанады;
- Теріасты клетчатка әлсіз → ісінулер тез.

5. Клиникалық ерекшеліктер:

- Тіндердің тез қалпына келуі;
- Жарақат кезінде эпифизиолиз қаупі жоғары;
- Миникұралдар мен нәзік техника қажет.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

1. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
2. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
3. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
4. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

1. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
2. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
3. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
4. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

5. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия*. В 2 т. Т.1.: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

1. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
2. *Атлас рентгеноанатомии и укладок*. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
3. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6. Бақылау сұрақтары:

1. Дельтовидті аймақтың шекараларын атаңыз.
2. Қолтық ойығында қандай құрылымдар өтеді?
3. Қос иықасты аймақ жарақаттарының қаупі неде?
4. Төртбұрышты тесік арқылы не өтеді?
5. Иық аймағынан қандай нервтер өтеді?
6. Шынтақ ойығында не орналасқан?
7. Неліктен балаларда иық сүйегінің жартылай ығысуы жиі кездеседі?
8. Балалардағы фасция ерекшеліктері инфекцияның таралуына қалай әсер етеді?
9. Иықтың қандай аймақтары n. radialis үшін травмаға ең қауіпті?

Дәріс №3

1. Тақырып: Топографиялық анатомия: сіңір бұлшықет аймағы, жамбас артқы бөлігі, тізе буыны және оның астындағы, алдыңғы, медиалды жамбас аймақтары, жамбас-бұлшықет буыны, төменгі аяқ аймағы. Балалардағы төменгі аяқтың топографиялық анатомиясының ерекшеліктері.

2. Мақсаты:

- Төменгі аяқ пен оның аймақтарының топографо-анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу.
- Фасция қапшықтарының, тамырлық-нәру пучкілерінің, буындардың орналасуы мен өзара байланысын түсіну.
- Диагностика және операция жүргізуге әсер ететін негізгі клиникалық-хирургиялық аспектілерді талдау.
- Балалардағы жас ерекшеліктерін ескере отырып, хирургиялық араласуларды орындау.

3. Дәрістің қысқаша мазмұны:

I. Сіңір бұлшықет аймағы (ягодичная область)

Шекаралары:

- Жоғары – crista iliaca;
- Төменгі – sulcus glutealis;
- Медиалды – linea interglutealis;
- Латералды – m. gluteus maximus алдыңғы шекарасы.

Қабаттары:

1. Тері – қалың;
2. Дамыған теріасты май қабаты;
3. Fascia glutea;
4. Бұлшықеттер: gluteus maximus, medius, minimus;
5. Терең құрылымдар – тамырлар мен нервтер.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Тамырлық-нәру құрылымдар:

- a. glutea superior, a. glutea inferior;
- n. ischiadicus (ең маңызды топографиялық объект).

Клиникалық маңызы:

- Дұрыс внутримышечные инъекция техникасы – жоғарғы-латералды квадрант;
- Жарақаттар мен инъекция кезінде седалищный нервті зақымдау қаупі.

II. Жамбас артқы аймағы

Негізгі құрылымдар:

- Бұлшықеттер: biceps femoris, semitendinosus, semimembranosus;
- n. ischiadicus – артқы бетінің ортасынан өтеді;
- Жамбас терең артериясының тармақтары.

Клиника:

- Ишиалгия;
- Артқы бұлшықеттердің кернеуі;
- Подколенная аймақтағы хирургиялық тәуекелдер.

III. Тізе буыны

Құрылым ерекшеліктері:

- Күрделі мышечковый буын;
- Менискілер: медиалды, латералды;
- Буын байланыстары: крест тәрізді, бүйірлік.

Подколенная аймақ:

- Ең маңызды топографиялық аймақ;
- Ромб тәрізді форма (fossa poplitea).

Подколенная ойық мазмұны (өте маңызды!):

- Медиалдыдан латералға орналасады:

1. a. poplitea
2. v. poplitea
3. n. tibialis → беткейде
4. n. fibularis communis → латералда

Клиника:

- Жарақат кезінде қан кету қаупі;
- Компрессиялық синдромдар;
- Подколенная аневризма.

IV. Алдыңғы жамбас аймағы

Негізгі элементтер:

- m. quadriceps femoris;
- femoral triangle (Скарпа үшбұрышы).

Үшбұрыш мазмұны:

- v. femoralis – медиалды;
- a. femoralis – ортада;
- n. femoralis – латералда.

Клиника:

- Жамбас артериясына пункция;
- Тамырларға шунт жасауға қол жеткізу;
- Жамбас латеральді тері нервiнiң қысылуы.

V. Медиалды жамбас аймағы

Негізгі бұлшықеттер:

- Adductor бұлшықеттері: adductor longus, brevis, magnus;
- Canalis adductorius – маңызды тамырлық канал.

Канал мазмұны:

- a. femoralis → a. poplitea;
- v. femoralis;
- n. saphenus (бөліктерінен өтеді).

VI. Жамбас-бұлшықет буыны**Ерекшеліктері:**

- Шеңбер тәрізді, өте терең;
- Вертикальды жүктеме;
- Балаларда иық басы байланысы ерекше маңызға ие.

Клиника:

- Туа біткен жамбас ығысуы;
- Иық мойны сынуы;
- Бас сүйек аваскулярлы некрозы.

VII. Төменгі аяқ аймағы (голень)**Фасциялы компартменттер:**

1. Алдыңғы;
2. Латеральды;
3. Артқы беткей;
4. Артқы терең.

Тамырлар мен нервтер:

- a. tibialis anterior + n. fibularis profundus;
- a. tibialis posterior + n. tibialis;
- a. fibularis.

Клиника:

- Компартмент синдром;
- Малоберцовый нерв жарақаттары (аяқ түсіп кетуі).

VIII. Балалардағы жас ерекшеліктері

- Буындардың үлкен қозғалғыштығы;
- Пропорционалды әлсіз байламдар;
- Бұлшықеттер аз дамыған;
- Тамырлар аяқ мөлшеріне қатысты ірі;
- Май қабаты нашар дамыған → тамырлар мен нервтер беткейде орналасады;
- Буындардың хрящтық құрылымы айқын;
- Өсу аймақтарының осалдылығы (epiphysis).

Клиникалық маңызды аспектілер:

- Инфекцияның тез таралуы;
- Эпифизиолиздің жиі кездесуі;
- Жамбас бас сүйегінің аваскулярлы некроз қаупі.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.**5. Әдебиеттер****Негізгі:**

5. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
6. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
7. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

8. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы.* – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

6. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенкұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
7. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 томдық. 1 т.: оқулық / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
8. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
9. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы.* – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
10. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия.* В 2 т. Т.1.: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

4. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
5. *Атлас рентгеноанатомии и укладок.* Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
6. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6. Контрольдық сұрақтар:

- Жамбастың (gluteal) аймағының шекараларын атаңыз және оның терең қабатында не өтетінін көрсетіңіз.
- Қанатасты (подколенная) қуысты құрайтын құрылымдарды атаңыз және олардың орналасуын сипаттаңыз.
- Жамбастың үшбұрышы (бедренный треугольник) құрамын сипаттаңыз және оның клиникалық маңыздылығын түсіндіріңіз.
- Жамбас медиалды аймағын құрайтын бұлшықеттерді атаңыз және adductor каналының (canalis adductorius) қалай өтетінін түсіндіріңіз.
- Тізе астындағы (голень) негізгі тамырлық және нервтік пучқаларды атаңыз және олардың топографиясын сипаттаңыз.
- Балаларда төменгі аяқтың жас ерекшеліктері қандай және олардың клиникалық мәні қандай?

Дәріс №4

1. **Тақырып: Топографиялық анатомия: бас ми бөлімі (шүйде-бет сүйектері және бастың артқы бөлігі, мұрын үсті және самай аймақтары).** Бас сүйек негізінің ішкі және сыртқы құрылымы, шекаралары, саңылаулары, бас сүйек қуыстарының құрамдары. Балаларда бас сүйектерінің құрылымының топографиялық ерекшеліктері. Беттің алдыңғы аймағының беткі (көзасты, скулалық, щек, иек) және терең (көз, мұрын, ауыз қуысы) аймақтарының топографиялық анатомиясы.

2. Мақсаты:

- Бас ми бөлігінің және бас сүйек негізінің топографиялық-анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу.
- Беттің беткі және терең аймақтарының құрылымын қарастыру.
- Клиникалық қауіп аймақтарын түсіну: тамырлар мен жүйке құрылымдары, каналдар, саңылаулар.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

- Балалардағы бас сүйек жас ерекшеліктерін қарастыру, диагноз қою және хирургиялық араласулар үшін маңызды.

3. Дәрістің қысқаша мазмұны:

I. Бас ми бөлімі (neurocranium)

1. Лоб-бұрыш-құлақ артқы аймақ

Шекаралары:

- Лоб сүйегі → самай сүйектері → құлақ арты сүйегінің қабығы
- Күмбезге сәйкес келеді

Қабаттары:

1. Терісі
2. Терінің астындағы майлы қабат
3. Эпикраниалды апоневроздық қабат
4. Рыхлая клетчатка (жеңіл клеткалық қабат)
5. Надкостница
6. Күмбез сүйектері

Клиникалық мәні:

- Рыхлая клетчаткадағы қан тез таралады (апоневротикалық гематома)
- Инфекция диплоикалық веналарға өтуі мүмкін

2. Самай аймағы

Қабаттары:

- Терісі, терінің астындағы майлы қабат
- Самай фасциясы (екі қабат)
- Самай бұлшықеті
- Надкостница
- Самай сүйегі

Клиника:

- Ортаңғы бас қуысына хирургиялық қолжетімділік
- a. temporalis superficialis қан кетулері
- Эпидуральді гематома қаупі (a. meningeal media зақымдануы)

3. Сосцевид аймақ

Құрылымдары:

- Processus mastoideus
- Air cells — торлы құрылым
- Sinus sigmoid — медиальді жағында

Клиника:

- Мастоидит
- Ішкі бас сүйек асқынуларының жоғары қаупі

II. Бас сүйек негізі (basis cranii)

1. Сыртқы негіз

Тесіктер мен құрылымдар:

- Foramen magnum — ұзын ми, омыртқа артериялары
- Foramen ovale — n. mandibularis
- Canalis caroticus — a. carotis interna
- Foramen jugulare — IX, X, XI нервтер

2. Ішкі негіз

Алдыңғы қуысы:

- Лоб сүйегі, торлы пластинка
- Мазмұны: мидың лобтық бөліктері

Ортаңғы қуысы:

- Клиновид сүйек, турец седло

- Тесіктер: rotundum, ovale, spinosum
- Құрылымдар: гипофиз, самай бөліктері

Артқы қуысы:

- Құлақ арт сүйегі
- Мазмұны: мишық, ми стволы, көпір

Клиника:

- Бас сүйек негізінің сынуы
- Ликворея (торлы пластинка зақымдануы)

III. Балалардағы бас сүйек ерекшеліктері

- Көптеген хрящ аймақтары
- Үлкен жұмсақ жерлер (роднички) — алдыңғы, артқы, бүйірлер
- Шілтерлер жабылмаған, қозғалғыштық бар
- Жіңішке сүйектер → жарақатқа бейім
- Үлкен пазухалар жоқ (лобтық пазуха кейін қалыптасады)
- Инфекция диплоикалық веналар арқылы тез таралады
- Кең веноздық торлар, тіндердің нашар барьерлік функциясы

IV. Бет алды аймағының топографиялық анатомиясы**1. Бет сыртқы аймақтары****1) Көз асты аймағы**

- Подглазничное отверстие
- infraorbital nerve, artery

Клиника:

- Подглазничный нервті анестезиялау
- Көз қуысы қабырғалары сынғанда қауіп

2) Скулалық аймақ

- Скул сүйегі
- n. facialis тармақтары
- Лицевой артерияның беткі тармақтары

Клиника:

- Қалпына келтіру операцияларының қолжетімді аймақтары
- Скул доғасының жарақаттары

3) Щек аймағы

- Ductus parotideus
- Лицевой нерв тармақтары
- Жевательная бұлшықет

Клиника:

- Щек аймағы флегмоналары
- Проток паротидтің зақымдалу қауіпі

4) Подбородок аймағы

- Foramen mentale
- Mental nerve
- Төменгі ерін бұлшықеттерінің тіркелуі

Клиника:

- Mental nerve анестезиясы
- Төменгі жақ жарақаттары

2. Бет терең аймақтары**1) Көз қуысы**

- Қабырғалары: жоғарғы (лоб), төменгі (жоғарғы жак), латеральды (скул), медиальды (торлы)

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология»		1 стр. из 32
Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		

- Мазмұны: көз алмасы, бұлшықеттер, n. opticus, a. ophthalmica

Клиника:

- Ретробульбарлы гематомалар
- «Blow-out» типті сынулар

2) Мұрын қуысы

- Жоғарғы, ортаңғы, төменгі мұрын раковиналары
- Торлы лабиринт
- Жанама мұрын қуыстарының ауысы

Клиника:

- Синуситтер
- a. sphenopalatina қан кету

3) Ауыз қуысы

- Ауыз түбі
- Lingual nerve
- Подъязычная сілекей безі
- Ductus submandibularis

Клиника:

- Ауыз түбі флегмоналары (Людвиг ангины)
- Стоматологиялық хирургиялық қолжетімді аймақтар

1. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

- Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
- Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
- Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
- Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

- Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
- Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
- Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
- Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
- Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия. В 2 т. Т.1.: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

7. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
8. *Атлас рентгеноанатомии и укладок*. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
9. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.
- 6. Бақылау сұрақтары:**
1. Бас сүйек күмбезінің қабаттарын атаңыз және олардың клиникалық мәнін түсіндіріңіз.
 2. Ортаңғы бас сүйек негізіндегі тесіктерді атаңыз және олардың арқылы не өтетінін көрсетіңіз.
 3. Балалардың бас сүйегінің құрылымдық ерекшеліктерін атап өтіңіз.
 4. Көз асты аймағынан қандай құрылымдар өтеді?
 5. Көз қуысының қабырғаларын және негізгі қан тамырлары мен нерв құрылымдарын атаңыз.
 6. Щек аймағына байланысты қандай клиникалық қауіптер бар?
 7. Балалардағы бет терең аймақтары ересектерден қандай жағынан ерекшеленеді?

Дәріс №5

1.Тақырып: Топографиялық анатомия: беткі аймақтар (көз асты, скулалық, щекалық, иек аймағы) және терең аймақтар — көз қуысы, мұрын және ауыз қуыстары; беттің алдыңғы бөлігінің бөлімдері: жоғарғы және төменгі жақ сүйектері, височно-төменгі жақ буыны.

2.Мақсат:

- Беттің беткі аймақтарының топографо-анатомиялық құрылысын зерттеу.
- Терең аймақтарды қарастыру: көз қуысы, мұрын және ауыз қуысы.
- Бет сүйектерін талдау: жоғарғы және төменгі жақ сүйектері.
- Височно-төменгі жақ буынының (ВНЖБ) анатомиясы мен клиникалық ерекшеліктерін түсіну.
- Хирургия, стоматология және жақ-бет хирургиясы үшін клиникалық маңызды аймақтарды анықтау.

3.Дәрістің қысқаша мазмұны:

I. Беттің алдыңғы бөлігінің беткі аймақтары

1. Көзасты аймағы (regio infraorbitalis)

Шекаралары:

- Жоғары — көз қуысының төменгі шеті
- Төмен — көзасты тесігі проекциясының сызығы
- Бүйірден — жүз сүйек аймағы
- Ортадан — мұрын аймағы

Мазмұны:

- foramen infraorbitale — маңызды анатомиялық бағдар
- a., v., n. infraorbitalis
- Бұлшықеттер: көз айналасындағы дөңгелек бұлшықет, мұрын бұлшықеттері

Клиника:

- Көзасты жүйке анестезиясы
- Көз қуысының қабырғаларының жарықтары мен сынуы
- Жайылған клетчатка арқылы гематомалардың жылдам таралуы

2. Жүз сүйек аймағы (regio zygomatica)**Шекаралары:**

- Жүз сүйек және сүйек дөңесі аймағы

Мазмұны:

- Жүзілік жүйкенің тармақтары (zygomatic, buccal)
- Жүзілік артерия тармақтары
- Жіті бұлшықеттердің бір бөлігі

Клиника:

- Жүз сүйек дөңесінің сынықтары
- n. facialis тармақтарының жарақаты кезінде мимикалық бұзылыстар
- Жоғарғы жақ қуысына операциялық қолжетімділік

3. Щек аймағы (regio buccalis)**Мазмұны:**

- Құлақ асты шығару өзегі (ductus parotideus)
- Биша май төсемі
- Buccinator бұлшықеті
- Жүзілік жүйке тармақтары

Клиника:

- prot. parotideus жарақатының қаупі
- Щек аймағы флегмоналары
- Абсцестерге операциялар

4. Тұмса аймағы (regio mentalis)**Мазмұны:**

- foramen mentale
- n. mentalis
- Төменгі еріннің алдыңғы бұлшықеттері

Клиника:

- n. mentalis анестезиясы
- Төменгі жақ тұмса аймағының сынықтары

II. Беттің терең аймақтары**1. Көз қуысы (orbita)****Қабырғалары:**

- Жоғары — маңдай сүйегі
- Төмен — жоғарғы жақ сүйегі
- Бүйір — жүз сүйегі
- Орта — егеуқұйрық сүйек, жас безі, клин тәрізді сүйек бөліктері

Мазмұны:

- Көз алмасы
- Бұлшықеттер: 6 тік және көлбеу бұлшықет
- n. opticus, көз артериялары мен веналары
- Жас безі

Клиника:

- «Blow-out» сынықтары — төменгі қабырға жарақаты
- Ретробульбарлық гематомалар — соқырлық қаупі
- Орта қабырға арқылы хирургиялық қолжетімділік

2. Мұрын қуысы (cavitas nasi)**Құрамы:**

- 3 мұрын раковиналары
- Жалпы және жеке мұрын жолдары
- Бүйір қуыстардың шығу жолдары

- Жебелік пластинка

Клиника:

- Синуситтер
- Киссельбах аймағынан қан кету
- Инфекцияның жебелік пластинка арқылы таралу қаупі

3. Ауыз қуысы (cavitas oris)**Қабаттары мен құрылымдары:**

- Еріндер, щектер
- Ауыздың түбі — тіл астындағы аймақ
- Тіл асты және төменгі жақ асты сілекей бездері
- ductus submandibularis
- Тіл, оның бұлшықеттері және тамырлары

Клиника:

- Людвиг ангинасы (ауыз түбі флегмоналары)
- Клетчаткалық кеңістіктер арқылы инфекцияның жылдам таралуы

III. Бет қаңқасының сүйек бөліктері**1. Жоғарғы жақ сүйегі (maxilla)****Сипаттамасы:**

- Жоғарғы тістерді ұстайды
- Жоғарғы жақ (гаймор) қуысы бар
- Көз, мұрын және ауыз қабырғаларын қалыптастырады

Маңызды нүктелер:

- apertura piriformis
- canine fossa
- foramen infraorbitale

Клиника:

- Одонтогенді инфекциялар → гайморит
- Ле Фор түріндегі сынықтар (I, II, III)
- Имплантацияға араласу

2. Төменгі жақ сүйегі (mandibula)**Бөліктері:**

- Дене
- Тармақ
- Венечный және мышечковый өсінділер

Негізгі құрылымдар:

- canalis mandibulae
- foramen mentale
- Бұлшықеттердің тірелу орны

Клиника:

- Дене, бұрыш, мышечковый өсінді сынықтары
- Проводниктік анестезия

IV. Височно-төменгі жақ буыны (ВНЖБ)**Типі:**

- Қосқырлы, екі осьті
- Буын дискісі

Құрылымдары:

- Височный сүйектің буын ойығы
- Төменгі жақ өсіндісі
- Капсула және бүйір байлам
- Бұлшықеттер: латеральды қанат тәрізді және шайнау тобы

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Функциялары:

- Ауызды ашу және жабу
- Төменгі жақты алға жылжыту
- Бүйір қозғалыстар

Клиника:

- ВНЖБ шығулар
- Қалыпты подвывих
- Артроз
- Ауырсыну синдромдары (миофасциальды, буындық)

4.Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

- Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
- Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
- Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
- Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

- Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
- Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
- Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
- Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
- Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия. В 2 т. Т.1.: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

- Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
- Атлас рентгеноанатомии и укладок. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас* / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
- Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия [Электрондық ресурс]: монография*. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

Бақылау сұрақтары:

- Көз асты аймағының шекараларын және оның құрамын атаңыз.
- Жауырын (щек) аймағынан қандай құрылымдар өтеді?

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

3. Көз қуысының қабырғаларын атаңыз.
4. Жоғарғы жақ сүйегінің құрылымында қандай саңылаулар мен каналдар маңызды?
5. Төменгі жақ каналында не өтеді?
6. Ұсыншақ-төменгі жақ буынының түрі, құрылысы және қызметтері қандай?
7. Көз қуысының қабырғаларының сынуының клиникалық салдары қандай?

Дәріс №6

1.Тақырып: Жамбастың топографиялық анатомиясы: мойын аймақтары; В. Н. Шевкуненко бойынша мойын фасцияларының классификациясы; мойынның клетчаткалық кеңістері; мойынның мүшелері — көмей (ларинкс), дем алу түтігі (трахея).

2.Мақсат:

1. Мойынның топографиялық анатомиясын, оның үшбұрыштары мен фасциялық қабаттарын зерттеу.
2. Мойынның жасушалық кеңістіктерін инфекцияның таралу жолдары ретінде талдау.
3. Көмей мен трахеяның тыныс алу жүйесінің органдары ретінде анатомиясын қарастыру.
4. Мойында операция жүргізу үшін клиникалық бағдарларды анықтау.

3.Дәрістің қысқаша мазмұны:

I. Мойынның жалпы топографиясы

Мойын шекаралары:

- Жоғарыдан — төменгі жақтың төменгі шеті және бас сүйек негізі;
- Төменнен — төс сүйегінің яремдік ойығы, құйрық сүйегі және І кеуде омыртқасы.

Мойында өмірлік маңызды құрылымдар орналасқан: тамыр-нәруыз жіпшесі, тыныс алу және ас қорыту органдары, лимфа түйіндері.

II. Мойынның үшбұрыштары

Бөлу негізі — кеуде-білезік-сосальды бұлшықет (m. sternocleidomastoideus).

1. Алдыңғы мойын үшбұрышы

Шекаралары:

- Медиалды — орта сызық
- Латералды — m. sternocleidomastoideus
- Жоғарыдан — төменгі жақ

Ішкі қосымша үшбұрыштары:

- Субментальды (submentalis) — лимфа түйіндері
- Субмандибулярлы (submandibularis) — төменгі жақ сілекей безі, facial a./v.
- Сондық (caroticus) — мойын артериясы, ішкі яремдік вена, блуждающий нерв
- Лопаточно-трахеалды (omotracheale) — қалқанша безі, трахея, көмей

2. Артқы мойын үшбұрышы

Шекаралары:

- Алдында — m. sternocleidomastoideus
- Артында — m. trapezius
- Төменнен — білезік сүйегі

Бөлімдері:

- Лопаточно-білезік (omoclavicularis) — қосалқы артерия, иық сплетені
- Лопаточно-трапециевидті (omotrapius) — беткей лимфа түйіндері

III. Шевкуненко бойынша мойын фасциялары

Классикалық төрт фасциялық жүйе:

1. Беткей фасциясы (1-фасция)

- platysma бұлшықетін қоршайды
- беткей тамырлар мен нервтерге футляр жасайды

2. Өздік беткей қабат (2-фасция)

- кеуде-білезік-сосальды және трапециевидті бұлшықеттерге футляр

3. Өздік терең қабат (3-фасция)

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

- Лопаточно-тіл асты бұлшықетіне және надгрудиндік жасушалық кеңістікке футляр

4. Эндошейная (ішкі мойын) фасция (4-фасция)

Екі қабат:

- **Висцеральдық** — көмей, трахея, қалқанша безін қоршайды
 - **Париетальдық** — тамыр-нәруыз футлярын қалыптастырады (Vagina carotica)
- #### 5. Препозвоночная фасция (5-фасция)

- Омыртқа мен терең мойын бұлшықеттерін жабады
- spatium prevertebrale жасайды

IV. Мойынның жасушалық кеңістіктері

Инфекция таралуының негізгі жолдары:

1. Надгрудиндік интерапневротикалық кеңістік (spatium suprasternale)

- 2 және 3 фасция қабаттары арасында
 - Алдыңғы медиастинуммен байланысады
- ##### 2. Предтрахеальды кеңістік (spatium pretracheale)
- 3 фасция мен 4 фасцияның висцеральдық қабаты арасында
 - Төменге қарай алдыңғы медиастинумға таралады

3. Заглоточное кеңістік (spatium retropharyngeale)

- Висцеральдық пен препозвоночный қабаттар арасында
- Артқы медиастинумға дейін жетеді
- Қауіпті «тізбекті» кеңістік

4. Препозвоночный кеңістік (spatium prevertebrale)

- Омыртқаға жақын терең флегмондар

V. Мойын органдары

1. Көмей (larynx)

Функциялары: тыныс алу, дауыс шығару, қорғаныс

Хрящтары:

- Жүп емес: қалқанша, сақина тәрізді, надгортанник
- Жүп: кесек тәрізді, мүйіз тәрізді

Тамырлар мен нервтер:

- a. thyroidea superior, inferior
- n. laryngeus recurrens (тиреоидэктомия кезінде маңызды)

Клиника: стеноздар, травмалар, интубация, дауыс байламдарын операциялау

2. Трахея (trachea)

Бөлімдері: мойын, кеуде

Құрылымы: шеміршекті жарты сақиналар, артқы мембраналық бөліктер

Клиника: трахеостомия (II–IV сақина деңгейі), зоб кезінде қысылу, бөгде денелер

3. Қалқанша безі

- Лобтар мен перешеуден тұрады
- Қанмен жақсы қамтамасыз етілген
- Патологиялар: зоб, гипертиреоз, ісіктер
- Қауіп: n. laryngeus recurrens зақымдануы

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

- Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
- Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

19. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
20. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

21. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
22. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 томдық. 1 т.: оқулық / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
23. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
24. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
25. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия*. В 2 т. Т.1.: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

13. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
14. *Атлас рентгеноанатомии и укладок*. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
15. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6. Бақылау сұрақтары:

1. Мойынның үшбұрыштарын атаңыз және олардың шекараларын көрсетіңіз.
2. Шевкуненко бойынша мойын фасцияларын атаңыз және олардың қызметін түсіндіріңіз.
3. Мойынның қандай жасушалық кеңістік(тер)і медиастинуммен байланысады?
4. Көмекейдің құрылымдық ерекшеліктері қандай?
5. Көмекей бұлшықеттерін қандай нервтер иннервациялайды?
6. Трахеостома қай деңгейде салынады?
7. Неліктен фарингеальдық кеңістік ең қауіпті болып саналады?

Дәріс №7

1.Тақырыбы: Кеуде қуысының топографиялық анатомиясы, сүт безі, диафрагма, плевра, өкпе.

2.Мақсат:

- Кеуде қуысының топографиялық анатомиясын және оның мүшелерінің орналасуын зерттеу.
- Сүт безі, диафрагма, плевра және өкпенің құрылымы мен топографиясын қарастыру.
- Анатомиялық қатынастардың клиникалық маңыздылығын түсіну (плевра қуысын дренаждау, кеуде қуысының мүшелеріне хирургиялық қолжетімділік, патологиялар).
- Анатомиялық білімді хирургиялық тәжірибеде қолдану қабілетін қалыптастыру.

3.Дәрістің қысқаша мазмұны:

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

3.1. Кеуде қуысы (грудная полость)

- Кеуде қуысы кеуде қапшығы, диафрагма және жоғарғы қуыстың ашылуы арқылы қалыптасады.
- Ортаңғы қуыстағы медиастиnumға бөлінеді:
 - алдыңғы,
 - ортаңғы (жүрек пен перикард),
 - артқы.
- Мүшелері: жүрек, тимус (балаларда), өңеш, трахея, ірі қан тамырлары, жүйке жолдары.

3.2. Плевра

- **Париетальды (қабырғаға тіркелген):** қабырға, диафрагмалық, медиастиналды бөліктер және плевраның күмбезі.
- **Висцеральды (өкпе):** өкпені қаптайды және өкпенің тамырына жетеді.
- **Плевра синустары:**
 - қабырға-диафрагмалық — ең терең, сұйықтық жиналатын орын;
 - қабырға-медиастиналды;
 - диафрагмалық-медиастиналды.
- **Клиника:** плеврит, пневмоторакс, гемоторакс, пункциялар.

3.3. Өкпе

- **Оң өкпе:** 3 бөліктен тұрады (жоғарғы, ортаңғы, төменгі).
- **Сол өкпе:** 2 бөлік, тілшесі бар.
- **Өкпенің тамыры:** негізгі бронх, өкпе артериясы, өкпе веналары, жүйке жолдары, лимфа түйіндері.
- **Сегменттік құрылымы:** оң жақта 10 сегмент, сол жақта 8–10.
- **Клиника:** бронхоскопия, сегменттік резекциялар, лобэктомиялар.

3.4. Сүт безі

- III–VI қабырғалар аралығында орналасқан.
- Құрылымы: бөліктер, сүт жолдары, майлы тіндер, Купер байламдары.
- **Қанмен қамтамасыздандыру:** ішкі кеуде артериясының тармақтары, латералды кеуде артериясы.
- **Лимфа ағымы:**
 - қолтық түйіндері (негізгі жол),
 - парастерналды,
 - қабырғааралық.
- **Клиника:** мастит, кисталар, сүт безінің рагы, секторлы резекциялар, мастэктомия.

3.5. Диафрагма

- Күмбез тәрізді бұлшықет, негізгі тыныс алу аппараты.
- Үш бөліктен тұрады: төс, қабырға, бел бөліктері.
- **Тесіктері:**
 - аорталық (Th12),
 - өңеш (Th10),
 - кава (Th8).
- **Функциялары:** тыныс алу, кеуде мен құрсақ қуыстарын бөлу, веноздық қан ағымына қатысу.
- **Клиника:** өңеш тесігі ұлғаюы, диафрагма жарақаттары.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

21. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
22. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
23. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
24. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

26. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
27. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
28. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.].* – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
29. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
30. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия. В 2 т. Т.1.: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

16. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган.* – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
17. *Атлас рентгеноанатомии и укладок. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас* / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
18. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия [Электрондық ресурс]: монография.* – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6.Бақылау сұрақтары:

1. Плевраның бөлімдерін атаңыз және олардың клиникалық маңызын түсіндіріңіз.
2. Қай плевра синустары ең терең болып табылады?
3. Оң және сол өкпенің құрылысы несімен ерекшеленеді?
4. Өкпе сегменттерін атаңыз (әрқайсысынан 3–4 мысал келтіріңіз).
5. Сүт безінің қанмен қамтамасыздануы және лимфа ағымының ерекшеліктері.
6. Көздің диафрагмадағы тесіктерін атаңыз және олардың арқылы не өтетінін көрсетіңіз.
7. Ортаңғы қуыста (медиастинум) қандай мүшелер орналасқан?
8. Плевра қуысына клиникалық қолжетімділіктер және оларға көрсеткіштер.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Дәріс №8

1. Тақырып: Алдыңғы-бүйірлік құрсақ қабырғасының топографиялық анатомиясы және оперативтік хирургия, алдыңғы-бүйірлік құрсақ қабырғасының жарықтары.

2. Мақсат:

- Алдыңғы-бүйірлік құрсақ қабырғасының қабаттарының топографиялық анатомиясын зерттеу.
- Қанмен қамтамасыздандыру, иннервация және фасциальды-шелдік кеңістіктерді қарастыру.
- Шап, сан, кіндік және операциядан кейінгі жарықтардың жіктелуі мен топографиясын талдау.
- Негізгі хирургиялық қолжетімділіктерді, лапаротомия принциптерін және жарықтардағы операцияларды үйрену.
- Жарықтарды диагностикалау және емдеуде клиникалық ойлау қабілетін қалыптастыру.

3. Дәрістің қысқаша мазмұны:

3.1. Құрсақтың алдыңғы-бүйір қабырғасының топографиялық анатомиясы Құрсақ қабырғасының қабаттары

1. Тері
2. Теріасты шел майы (Кампер және Скарпа қабаттары)
3. Өзіндік фасция
4. Сыртқы қиғаш бұлшықет
5. Ішкі қиғаш бұлшықет
6. Құрсақтың көлденең бұлшықеті
7. Көлденең фасция
8. Құрсақішілік (пребрюшинді) шел майы
9. Құрсақ қабы (брюшина)

Бұлшықеттік құрылымдар

- **Linea alba (қара жолақ)** – ортаңғы лапаротомия үшін маңызды аймақ.
- **Шап өзегі**
 - алдыңғы қабырғасы: сыртқы қиғаш бұлшықет
 - артқы қабырғасы: көлденең фасция
 - күмбезі (төбесі): ішкі қиғаш және көлденең бұлшықеттер
 - түбі: шап байламы
- **Кіндік сақинасы** – әлсіз аймақ, жарық жиі осы жерде пайда болады.

Тамырлар мен нервтер

- A. epigastrica superior et inferior
- A. circumflexa ilium profunda
- Th7–Th12 қабырғааралық нервтері, n. iliohypogastricus, n. ilioinguinalis
- **Клиника:** n. ilioinguinalis зақымдануы → ауырсыну, жансыздану, бұлшықет әлсіздігі.

3.2. Алдыңғы құрсақ қабырғасының жарықтары Жіктелуі

1. **Шап жарықтары**
 - қиғаш
 - тік
 - аралас
2. **Сан жарықтары**
3. **Кіндік жарықтары**
4. **Вентральды жарықтар**
 - операциядан кейінгі
 - Шпигелий жарығы
5. **Сирек кездесетін жарықтар**

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология»		1 стр. из 32
Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		

- Литтре жарығы
- Рихтер жарығы

Шап жарықтары

- **Қиғаш** – терең шап тесігі арқылы шығады, шап өзегі бойымен өтеді.
- **Тік** – шап өзегінің артқы қабырғасының әлсіз аймағы (Гессельбах үшбұрышы) арқылы шығады.
- **Асқынулар:** қысылу, копростаз.

Сан жарықтары

- Шап байламының астынан сан өзегі арқылы шығады.
- Әйелдерде жиі кездеседі.
- Қысылуға бейім.

3.3. Операциялық қолжетімділіктер және жарық хирургиясы

Құрсақ қуысына негізгі хирургиялық қолжетімділіктер

1. **Ортаңғы лапаротомия** – әмбебап қолжетімділік.
2. **Параректалды қолжетімділік**
3. **Мак-Бурней тілігі**
4. **Лапаротомия көрсеткіштері:** жарақат, ішек өтімсіздігі, жедел хирургиялық жағдайлар.

Жарық қақпасын пластикалау принциптері

1. Жарық мазмұнын құрсақ қуысына қайтару.
2. Жарық қапшығын кесіп алу немесе өңдеу.
3. Әлсіз аймақты бұлшықет-апоневрозбен немесе тор материалы арқылы күшейту.

Негізгі операциялар

- **Бассини әдісі** – шап өзегінің артқы қабырғасын күшейту.
- **Лихтенштейн әдісі** – керусіз тор пайдалану (gold standard).
- **Мейо әдісі** – кіндік жарығын пластикалау.
- **Сапезжо әдісі** – ақ сызық (linea alba) жарықтарын тігу.
- **Лапароскопиялық герниопластика** – TAPP, TEP әдістері.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. Әдебиеттер

Негізгі:

25. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
26. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
27. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
28. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

31. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
32. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

33. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
34. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
35. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия*. В 2 т. Т.1.: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

19. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия*. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
20. *Атлас рентгеноанатомии и укладок*. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
21. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

5. Бақылау сұрақтары:

1. Құрсақтың алдыңғы-бүйір қабырғасының қабаттарын атаңыз.
2. Шап өзегін қандай қабырғалар құрайды?
3. Тік және қиғаш шап жарықтарының айырмашылығы неде?
4. Шап жарықтарында қандай операциялар қолданылады?
5. Алдыңғы құрсақ қабырғасының негізгі жарық түрлерін атаңыз.
6. Ортаңғы лапаротомияны орындауға қандай көрсеткіштер бар?
7. Гессельбах үшбұрышы деген не және оның клиникалық маңызы қандай?
8. Лихтенштейн пластикасының артықшылықтары қандай?

Дәріс: №9

1. Тақырыбы: Ішектің, ұйқы безінің, көкбауырдың, ащы және жуан ішектің топографиялық анатомиясы.

2. Мақсаты:

- Аппендикс және жуан ішектің топографиялық анатомиясын зерделеу.
- Ұйқы безі мен көкбауырдың анатомо-топографиялық қатынастарын қарастыру.
- Аталған мүшелердің қанмен қамтамасыз етілуін, иннервациясын және лимфа ағысын түсіну.
- Ішек пен забрюшиналық кеңістіктегі мүшелерге жасалатын хирургиялық араласулар кезінде анатомияның клиникалық маңызын меңгеру.

3. Тезисы лекции:

3.1. Жіңішке ішектің топографиясы

Жіңішке ішектің бөлімдері

1. Он екі елі ішек (дуоденум)

- 4 бөлігі бар: жоғарғы, төмендеуші, көлденең, жоғарылаушы.
- Ұйқы безінің басын жартылай қоршайды.
- Аш ішекке өтуі — дуоденоюнальды иілім, Трейтц байламымен бекітілген.

2. Аш ішек (тощая кишка)

- Негізінен іштің сол жақ жоғарғы квадрантында орналасады.
- Қабырғасы қалың, бүрлер жақсы дамыған.

3. Мықын ішек (подвздошная кишка)

- Оң жақ төменгі квадрантта орналасады.
- Қуысы тарлау, көптеген лимфоидты түйіндер — Пейер табақшалары бар.
- Бауыршақ ішекке илеоцекальды қақпа арқылы ашылады.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

Жінішке ішектің шажырқайы (брыжейка)

- II бел омыртқасының сол жағынан басталып, мықын аймағына дейін созылады.
- Оның ішінде: a. mesenterica superior және оның тармақтары, веналар, лимфа түйіндері өтеді.

3.2. Жуан ішектің топографиясы

Бөлімдері

1. Бауыршақ ішек және күрт тәрізді өсінді

- Проекция орны: Мак-Бурней нүктесі.
- Өсіндінің орналасуы әртүрлі: жамбас ішілік, ретроцекалды, медиалды.

2. Өрлеме тоқ ішек (восходящая ободочная кишка)

- Бекітілген, бауыр иіліміне дейін созылады.

3. Көлденең тоқ ішек

- Ең қозғалмалы бөлік.
- Іш қуысын кесіп өтіп, көкбауыр иілімін түзеді.

4. Төмендеуші тоқ ішек

5. Сигма тәрізді ішек

- Ұзын шажырқайы бар — түйілуге бейім аймақ.

6. Тік ішек

- Кіші жамбас қуысында орналасады.
- Иілімдері: сегізкөздік және аралық (промежностный).

Жуан ішектің ерекшеліктері

- Тенциялар (ленталар).
- Гаустралар.
- Шажырқай майлы өсінділері (сальникті өсінділер).

3.3. Ұйқы безі (поджелудочная железа)

Топографиясы

- Құрсақ арты (ретроперитонеалды) кеңістікте орналасады.
- бөлімдері: басы, мойыны, денесі, құйрығы.
- Басы — он екі елі ішек ілмегінің ішінде.
- Құйрығы — көкбауыр қақпасына дейін жетеді.

Өткізгіш жүйе

- Негізгі өзек (Вирсунг) → Фатер емізікшесіне ашылады.
- Қосымша өзек (Санторини).

Қанмен қамтамасыз етілуі

- Truncus coeliacus және a. mesenterica superior тармақтарымен.
- Веналық ағыс → қақпа венасына.

3.4. Көкбауыр

Топографиясы

- Сол жақ қабырға астында, IX–XI қабырғалар деңгейінде.
- Ұзын осі қиғаш бағытта.
- Издері (впечатления): асқазандық, бүйректік, тоқ ішектік.

Байламдары

- Асқазан-көкбауыр байламы (қысқа асқазан артериялары өтеді).
- Көкбауыр-бүйрек байламы (ұйқы безінің құйрығы өтеді).

Қызметтері

- Иммундық.
- Қан жинақтау (депонирование).
- Эритроциттерді жою.

3.5. Ішектің қанмен қамтамасыз етілуі

Жінішке ішек

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

- Негізгі артерия — **a. mesenterica superior.**

- Шажырқай ішінде аркадалар түзеді.

Жуан ішек

- Оң жағы — **a. mesenterica superior** тармақтары.
- Сол жағы — **a. mesenterica inferior.**
- Екі бассейн арасын **Драммондтың жиекті артериясы** байланыстырады.

3.6. Клиникалық және хирургиялық аспектілер

- Аппендицит және оның варианттары.
- Ішек резекциялары: сегменттік және кеңейтілген.
- Сигма ішегінің түйілуі (заворот).
- Ұйқы безінің жарақаттары — ретроперитонеалды орналасуына байланысты ауыр өтеді.
- Панкреатит — сальникті қапшықты және шажырқайды зақымдайды.
- Көкбауырды алып тастау (спленэктомия) — қан кету қаупі жоғары.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. 5. Әдебиеттер

Негізгі:

29. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
30. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
31. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.
32. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы*. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

36. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенкүлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
37. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 томдық. 1 т.: оқулық* / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
38. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. II т.: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
39. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы*. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
40. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия. В 2 т. Т.1.: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

22. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия. 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық* / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
23. *Атлас рентгеноанатомии и укладок. Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас* / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

24. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6. Бақылау сұрақтары:

1. Он екі елі ішектің 4 бөлігін және олардың ерекшеліктерін атаңыз.
2. Он екі елі ішектің аш ішекке ауысуы қай жерде орналасқан?
3. Жуан ішекті жіңішке ішектен қандай анатомиялық белгілер айырады?
4. Жуан ішектің қандай бөлімдері бар?
5. Ұйқы безінің (панкреастың) топографиясын сипаттаңыз.
6. Көкбауырды қандай байламдар (связки) ұстап тұрады?
7. Жіңішке және жуан ішекті қандай артериялар қанмен қамтамасыз етеді?
8. Драммондтың жиекті артериясы дегеніміз не және оның рөлі қандай?
9. Құрт тәрізді өсіндінің (аппендикстің) орналасуының қандай варианттары жиі кездеседі?
10. Ұйқы безінің жарақаттары неге қауіпті?

Дәріс: №10

1. Тақырыбы: Таз және аралық (промежность) аймағының топографиялық анатомиясы

2. Мақсаты:

- Жамбастың және оның ішкі құрылымдарының топографиялық-анатомиялық құрылысын зерттеу.
- Ер және әйел жыныс жүйесі ағзаларының кіші жамбастағы орналасуын қарастыру.
- Аралықтың (промежность) анатомиясын, оның үшбұрыштарын, бұлшықеттерін, тамырлары мен нервтерін зерттеу.
- Жамбас және аралық ағзаларына жасалатын операцияларда анатомиялық ерекшеліктердің клиникалық маңызын түсіну.

3. Дәрістің қысқаша мазмұны:

3.1. Жамбас аймағының жалпы топографиясы

- Жамбас сүйектері, сегізкөз (крестец) және құйымшақтан тұрады.
- Жамбас келесіге бөлінеді:
 - Үлкен жамбас (false pelvis) — ішперде астында, мықын сүйектерінің қанаттарымен шектеледі.
 - Кіші жамбас (true pelvis) — төменгі жағынан жамбас сүйектерімен шектеледі, несеп-жыныс және ас қорыту жүйесінің мүшелерін қамтиды.
- Үлкен және кіші жамбастың арасында кіші жамбас кіреберісінің жазықтығы өтеді.

3.2. Жамбас ағзалары

Ер адамдар жамбасы

- **Қуық** — шат қосылысы деңгейінде орналасады.
- **Простата безі** — қуықтың астында, несеп шығару өзегін қоршайды.
- **Шәует көпіршіктері** — қуықтың артында, тік ішектің үстінде орналасады.
- **Тік ішек** — жамбас артқы қабырғасымен өтіп, алға қарай иіледі.

Әйел адамдар жамбасы

- **Қуық** — жатырдың алдында орналасады.
- **Жатыр** — қуық пен тік ішектің арасында.
- **Жатыр қосалқылары (аналық бездер, жатыр түтіктері)** — жатырдың кең байламдарының астында.
- **Тік ішек** — артқы қабырғамен өтеді.

Клиникалық маңызы

- Топографиялық қатынастар келесі операциялар үшін маңызды:

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

- цистоскопия
- гистерэктомия
- простатаға жасалатын операциялар
- тік ішекке жасалатын операциялар

3.3. Промежность (perineum) – аралық аймақ

Шекаралары

- Алдыңғысы — шат қосылысы
- Бүйірлері — шонданай төмпешіктері
- Артқысы — құйымшақ

Бөлінуі

1. Несеп-жыныс үшбұрышы (urogenital triangle)

- Сыртқы жыныс мүшелері және жамбас түбінің бұлшықеттерін қамтиды.
- Ерлерде: жыныс мүшесі, ұма, несеп шығару өзегі.
- Әйелдерде: қынап, клитор.

2. Анальды үшбұрыш (anal triangle)

- Анальды өзек, сыртқы сфинктер бұлшықеттері және клетчатка орналасады.

3.4. Аралық бұлшықеттері

• Беткі қабат:

- *m. ischiocavernosus*
- *m. bulbospongiosus*
- *m. transversus perinei superficialis*

• Терең қабат:

- *m. transversus perinei profundus*
- *m. sphincter urethrae*
- *m. sphincter ani externus*

- **Жамбас диафрагмасы** — жамбас ағзаларын ұстап тұратын бұлшықет кешені.

3.5. Аралықтың тамырлары мен нервтері

- **Тамырлар:** а. және v. pudenda interna, ішкі мықын артериясының тармақтары
- **Нерв:** n. pudendus (сезімтал және қимылдық иннервация)
- **Клиникалық маңызы:**
 - эпизиотомия
 - несеп шығару өзегіне, простатаға, қынапқа жасалатын операциялар

3.6. Клетчаткалық кеңістіктер

- Инфекцияның аралық пен кіші жамбасқа таралуына мүмкіндік береді.
- **Fossa ischioanalіs** — бұлшықеттермен шектелген латеральді клетчатка аймағы.
- **Несеп-жыныс үшбұрышының терең кеңістігі** — жамбас диафрагмасы мен аралық бұлшықеттерінің арасында орналасады.

4. Иллюстрациялық материал: плакаттар, муляждар, торс, фантомдар, презентациялар.

5. 5. Әдебиеттер

Негізгі:

33. Каган И. И. *Топографиялық анатомия және оперативтік хирургия: оқулық* / И. И. Каган, С. В. Чемезов; қазақ тіліне аударған М. А. Сейфулдинова, жауапты редактор Ы. А. Алмабаев. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2015. – 576 бет.
34. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы* / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян; Рек. ГОУ ВПО «Московская мед. академия им. И. М. Сеченова». – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 648 с.: ил.
35. Островерхов Г. Е. *Оперативная хирургия и топографическая анатомия: оқу құралы студенттерге* / Г. Е. Островерхов, Ю. М. Бомаш, Д. Н. Лубоцкий. – 5-ші бас., түзетілген. – М.: МИА, 2005. – 736 с.

ONTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Кафедра «Топографиялық анатомия және гистология» Лекциялық кешен «Топографиялық анатомия және операциялық хирургия»		1 стр. из 32

36. Семенов Г. М. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия для стоматологов: оқу құралы.* – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

Қосымша:

41. Мырзабеков М. *Оперативтік хирургия: оқу құралы* / М. Мырзабеков, Ә. Е. Есенқұлов; ҚР Денсаулық сақтау министрлігі; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. – Алматы: Эверо, 2009. – 264 бет.
42. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 томдық. 1 т.: оқулық / ред. бас. И. И. Каган; қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512 бет.
43. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 т. II т.: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; И. И. Каган [ж/б.]. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 568 бет.
44. Каган И. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия: оқу құралы.* – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 672 с. + эл. диск (CD-ROM).
45. Сергиенко В. И. *Топографическая анатомия и оперативная хирургия.* В 2 т. Т.1.: оқу құралы / В. И. Сергиенко, Э. А. Петросян, И. В. Фраучи. – 3-ші бас., түзетілген. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 831 с.

Электрондық ресурстар:

25. *Топографиялық анатомия мен оперативтік хирургия.* 2 т. Т.1 [Электрондық ресурс]: оқулық / қазақ тіл. ауд. Қ. Қ. Қайырбекова; ред. басқ. И. И. Каган. – Электрон. мәтіндік деректер (136 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 512б.
26. *Атлас рентгеноанатомии и укладок.* Т. 1 [Электрондық ресурс]: оқу құралы – атлас / М. В. Ростовцев [др.]; ред. М. В. Ростовцева. – Электрон. мәтіндік деректер (41,5 Мб). – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – эл. диск (CD-ROM).
27. *Клиникалық, топографиялық анатомия және оперативтік хирургия* [Электрондық ресурс]: монография. – Электрон. мәтіндік деректер (6,35 Мб). – М.: Б. и., 2002. – 1 эл. диск.

6. Бақылау сұрақтары:

1. Үлкен және кіші жамбастың шекараларын атаңыз.
2. Ерлер мен әйелдерде кіші жамбаста қандай ағзалар орналасқан?
3. Аралықтың несеп-жыныс және аналь үшбұрыштарының айырмашылығы неде?
4. Аралықтың беткей және терең қабатының бұлшықеттерін атаңыз.
5. Аралықты қанмен қамтамасыз ететін және иннервациялайтын тамырлар мен нервтер қандай?
6. Fossa ischioanalіs дегеніміз не және оның клиникалық маңызы қандай?
7. Хирургиялық қолжетімде жамбас ағзаларының қайсысы аса қауіпті болып табылады?
8. Қуық асты безі (простата) қоймалжыңның (қуықтың) және тік ішектің арасындағы орналасуы қандай?
9. Жамбас диафрагмасы қандай ағзаларды ұстап тұрады?